

Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Кафедра технологічної освіти

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Навчальний посібник

Умань

2014

УДК 373.6
ББК74.200.526р30
П 84

Рецензенти: Коберник О.М. – доктор педагогічних наук, професор (Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини)
Гедзик А.М. – доктор педагогічних наук, професор (Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини)
Цина Ю.А. – доктор педагогічних наук, професор (Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка)

Професійне самовизначення особистості : навчальний посібник / уклад. Віталій Васильович Бербец – 2-е видання, доповнене. – Умань :, 2014. – 166 с.

Професійне самовизначення особистості

Навчальний посібник

Укладач Віталій Васильович Бербец

Рекомендовано до друку Вченою радою
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(протокол №9 від 29 квітня 2014 року)

У посібнику викладені психолого-педагогічні основи професійного самовизначення учнівської молоді в загальноосвітніх навчальних закладах. Розкривається сутність та типологія професійного самовизначення особистості, аналізуються поняття професія та професійна діяльність людини загалом, визначається роль особистості у власному професійному самовизначенні, обґрунтовуються загальні положення педагогічного управління професійним самовизначенням школярів.

Посібник розрахований на студентів вищих педагогічних навчальних закладів спеціальностей «Технологічна освіта» та «Професійна освіта»; вчителів трудового навчання та технологій; фахівців центрів зайнятості і працевлаштування населення.

ПЕРЕДМОВА

Розвиток ринкових відносин в Україні, реформування та модернізація системи освіти, зокрема вищої школи, у контексті європейської інтеграції та приєднання до Болонського процесу – усе це сприяє оновленню ринку освітніх послуг та ринку праці, які перебувають у тісному взаємозв'язку. Зміни умов, змісту і засобів праці потребують функціонування довготривалої та динамічної системи професійної орієнтації, що виступає складовою неперервної освіти. У кінці ХХ – на початку ХХІ ст. при розбудові незалежної України з'явилася можливість по-новому підійти до проблеми підготовки особистості щодо професійного самовизначення, повною мірою враховуючи інтереси особистості й країни. Але високий рівень безробіття серед молоді на сучасному етапі, плінність кадрів, незадоволеність значної кількості людей своєю спеціальністю свідчать, що питання вибору професії підростаючим поколінням не можна вважати розв'язаним.

Трудові ресурси були і залишаються головним елементом продуктивних сил будь-якого суспільства. Сьогодні проблема трудових ресурсів в Україні особливо актуальна. Це зумовлено тим, що з року в рік скорочуються можливості додаткового залучення робочої сили у різні сфери матеріального виробництва. Бережливе ставлення до трудових ресурсів є нагальною вимогою часу. Крім того, в сучасних умовах розвитку ринку праці, зростання вимог до якості підготовки сучасного фахівця визначає необхідність якісного покращання усієї системи професійної підготовки кадрів. Одним із важливих напрямів реалізації таких завдань є розвиток і вдосконалення системи роботи з професійного самовизначення учнівської молоді в умовах набуття нею загальної освіти.

Професійна орієнтація відповідно до Концепції державної системи професійної орієнтації населення є науково обгрунтованою системою взаємопов'язаних економічних, соціальних, медичних, психологічних і педагогічних заходів, спрямованих на активізацію процесу професійного самовизначення та реалізацію чинності до праці особи, виявлення її здібностей, інтересів, можливостей та інших чинників, що впливають на вибір професії або на заміну виду трудової діяльності.

У цих умовах перед загальноосвітньою школою поставлена соціальна функція – забезпечити навчальні заклади I-IV рівня акредитації та професійно-технічних закладів освіти молоддю, яка б за визначений термін засвоїла необхідні фахові знання, сформувала б практичні уміння і навички, які необхідні для ефективної професійної діяльності. Вирішити це важливе завдання може педагог, який має відповідну професійну підготовку, здатний ефективно здійснювати професійне самовизначення випускників загальноосвітньої школи.

Професійна орієнтація є складною науково-практичною системою роботи з особами, що знаходяться в ситуації вибору професії. Її інформаційну і методичну основу складають глибокі знання змісту й умов професійної діяльності, правильні уявлення про вимоги професій до психофізіологічних та

особистісних якостей людини, психодіагностична оцінка індивідуально-психологічних особливостей особистості та порівняння отриманих результатів з вимогами різних видів діяльності. Відсутність таких знань може мати негативні наслідки при виборі чи зміні професії. Тому, завдання профорієнтації визначають сьогодні значну потребу психологічного вивчення професій і особистісних якостей майбутнього фахівця, потребують відповідної підготовки кваліфікованих кадрів з профорієнтації.

Тому, на сьогодні необхідною умовою створення освітнього простору, який сприяє свідомому професійному самовизначенню учня загальноосвітньої школи, є кваліфіковане проведення з ним профорієнтаційної роботи. У вирішенні цієї актуальної проблеми важлива роль належить вчителю технологій.

Адже технологічна освіта в загальноосвітній школі має значні можливості для професійного самовизначення учнівської молоді. У сучасній загальноосвітній школі предмет «Технології» розглядається, з одного боку, як загальноосвітня політехнічна підготовка в процесі якої учні засвоюють знання про технології та технологічні і виробничі процеси в різних галузях матеріального та духовного виробництва, а з іншого – як передпрофесійна підготовка та як засіб збудження інтересу до майбутньої професійної діяльності.

Можна виділити ряд напрямів, що сприятимуть вирішенню вчителями технологій практичних питань професійного самовизначення підростаючого покоління. До них належать: система профорієнтації, що озброює школярів необхідними знаннями для орієнтації у світі професій, уміннями об'єктивно оцінювати свої індивідуальні особливості; діагностичні методики вивчення особистості школярів із метою надання індивідуальної допомоги у виборі професії; теоретичні і методичні основи професійної консультації молоді, банк професіокарт; системний підхід до профорієнтації школярів; суспільнозначимі мотиви вибору професії; особливості профорієнтації студентів в умовах вищої школи; формування елементів духовної культури в процесі підготовки учнів до свідомого вибору професії.

Однак, в умовах загальноосвітньої школи сучасний стан технологічної освіти, трудового виховання та особливо професійної орієнтації учнів не відповідає рівню суспільного виробництва і науково-технічного прогресу. Багато випускників шкіл вступають в життя без належної трудової підготовки, не мають достатнього уявлення про основні масові професії і зазнають складностей при переході на роботу в різні галузі виробництва та професійного навчання.

Крім того, орієнтація учнівської молоді на професійну діяльність у системі загальної середньої освіти потребує наукового переосмислення, результатом якого має бути впровадження в освітню практику нового змісту навчально-виховної роботи, нових форм профорієнтаційної роботи, оскільки разом з отриманням знань є нагальна необхідність послідовно готувати молодих людей до професійної діяльності, яка відповідатиме їхнім

особистісним якостям і одночасно підтримуватиметься державними соціально-економічними програмами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности / К.А.Абульханова-Славская. – М. : Наука, 1980. – 213 с.
2. Барабаш Ю.Г. Психолого-педагогічні основи вибору професії : навчальний посібник / Ю.Г.Барабаш. – Луцьк : РВВ «Вежа», Волинський державний університет імені Лесі Українки, 2003. – 202 с.
3. Барікашвілі І.І. Психологічні основи профорієнтації і професійного самовизначення / під. заг. наук. ред.д.пед.н., проф., акад. РАО І.М.Старікова : навчальний посібник. – К. : «Видавничий дім «Професіонал», 2009. – 208 с.
4. Бодров В. А. Психология профессиональной пригодности : учебное пособие для вузов / В.А.Бодров. – М. : ПЕРСЭ, 2001. – 511 с.
5. Борисова Е.М. Индивидуальность и профессия / Е.М.Борисова, Г.П.Логинова. – М. : Знание, 1991. – 156 с.
6. Вилюнас В.К. Психологические механизмы мотивации человека / В.К.Вилюнас. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 187 с.
7. Даниличева Н.А. Психология профессионального отбора / Н.А.Даниличева. – СПб. : СЛП, 1998. – 96 с.
8. Деркач А.А. Психодиагностика и акмеография / А.А.Деркач, А.С.Огнев, Ю.Н.Гончаров. – Воронеж : НПО МОДЭК, 1997. – 142 с.
9. Деркач А. А. Акмеология : учебное пособие / А. А. Деркач, В. Г. Зазыкин. – СПб. : Питер, 2003. – 256 с.
10. Довідник професій / Упорядники Д.О.Закатнов, Н.В.Жемера, М.П.Тименко. – К. : Українська книга, 1999. – 321 с.
11. Доротюк В. І. Місце профконсультації в системі професійної орієнтації старшокласників [Електронний ресурс] / В. І. Доротюк / Режим доступу : http://ippo.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=422&Itemid=224.
12. Жерноклеєв І. В. Ділова гра – як засіб професійного самовиховання школярів на уроках трудового навчання / І. В. Жерноклеєв // Наукові записки НПУ імені М.П. Драгоманова. – 2001. – Випуск 40. – С. 196–198.
13. Жерноклеєв І. В. Актуальність вирішення проблеми професійного самовизначення школярів на сучасному етапі розвитку суспільства / І. В. Жерноклеєв // Наукові записки НПУ імені М.П. Драгоманова. – 1998. – Випуск 3. – С. 129–134.
14. Зеер Э.Ф. Профориентология : теория и практика : учебное пособие для высшей школы. Изд. 3-е / Э.Ф.Зеер, А.М.Павлова, Н.О.Садовникова. – М. : Академический Проект ; Фонд «Мир», 2008. – 192 с.
15. Зінченко В. П. Профориєнтація і методика профориєнтаційної роботи: Програми вищих педагогічних навчальних закладів / В. П. Зінченко, В. К. Сидоренко, В. Б. Харламенко. – К., 2001. – 18 с.
16. Камінецький Я. Профориєнтація як складова ринкової економіки / Я.Камінецький, Г.Субтельна // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 1998. – №5. – С. 95-102.

17. Карпенко Г.В. Психологія праці та вибір професії : навчально-методичний посібник. – Суми : ВТД «Універсальна книга», 2008. – 168 с.
18. Климов Е. А. Психология профессионала / Е.А.Климов. – М.-Воронеж, 1996. – 186 с.
19. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения / Е.А.Климов. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1996. – С. 74.
20. Климов Е. А. Путь в профессию / Е.А.Климов. – Л. : Лениздат, 1984. – 189 с.
21. Климов Е.А. Введение в психологию труда : учебник / Е.А.Климов. – М. : Культура и спорт, ЮНИТИ, 1998. – 324 с.
22. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения : учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений / Е.А.Климов. – 3-е изд., стер. – М. : Издательский центр «Академия», 2007. – 304 с.
23. Климов Г. І. Професійна орієнтація і методика профорієнтаційної роботи (практикум) / [Г. І. Климов, І. О. Седляр, М. С. Янцур та ін.] ; за ред. М. С. Янцура. – К. : МПУ ДЦЗ, МОУ РДПІ, 1995. – 180 с.
24. Коберник О. М. Технологія професійного відбору майбутніх педагогів : навчальний посібник / О.М.Коберник, М.В.Михайличенко. – К. : Міленіум, 2006. – 121 с.
25. Коберник О. М. Проектна технологія: теорія, історія, практика : монографія / О. М. Коберник – Умань : ПП Жовтий О. О., 2012. – 161 с.
26. Корольчук М.С. Теорія і практика професійного психологічного відбору : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / М.С.Корольчук, В.М.Крапійнюк. – К. : Ніка-Центр, 2010. – 536 с.
27. Кравецький В. Особливості профорієнтаційної роботи в загальноосвітніх школах у сучасних умовах / В. Кравецький // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2000. – № 3. – С. 16–18.
28. Кулагин Б.В. Основы профессиональной психодиагностики / Б.В.Кулагин. – Л. : Медицина, 1984. – 67 с.
29. Мельник О.В. Ділові ігри як засіб активізації професійного самовизначення старшокласників / О.В.Мельник // Профорієнтаційна робота із школярами : методичний посібник / За ред. М.П. Тименка. – Рівне, 2002. – С. 83 – 97.
30. Мельник О.В. Зміст, форми та методи профорієнтаційної роботи зі старшокласниками в процесі профільного навчання : науково-методичний посібник для вчителів. – К. : педагогічна думка, 2008. – 126 с.
31. Назімов І. М. Трудове виховання і професійна орієнтація школярів / І. М. Назімов, Д. О. Тхоржевський. – К. : Радянська школа, 1979. – 126 с.
32. Огурцов А. П. та ін. Нові форми і методи профорієнтаційної роботи у вузі / А. П. Огурцов // Проблеми вищої школи. – К., 1994. – Вип. 79. – С. 71–75.
33. Основы практичної психології : підручник / Панок В., Гитаренко Т., Чепелева Н. та ін. – К. : Либідь, 1999. – 337 с.
34. Основы професіографії : навчальний посібник / за ред. Б.О.Федоришина. – К., 1997. – 175 с.

35. Павлютенков Е. М. Управление профессиональной ориентацией в общеобразовательной школе / Е. М. Павлютенков. – Владивосток : Дальневосточный ун-т, 1990. – 156 с.
36. Павлютенков Е. М. Формирование мотивов выбора профессии / Е. М. Павлютенков. – К. : Рад. школа, 1980. – 143 с.
37. Педагогічні основи трудового становлення і професійного самовизначення учнівської молоді : монографія / за ред. М. П. Тименка. – Бердянськ : Ін-т педагогіки АПН України, 2006. – 230 с.
38. Пригодій М.А. Підготовка майбутніх учителів технологій до профорієнтаційної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах : монографія / М.А.Пригодій, Х.В.Процко. – Чернігів : ЧНПУ імені Т.Г.Шевченка, 2001. – 279 с.
39. Профорієнтаційна робота із школярами : методичний посібник для вчителів / За ред. М. П. Тименка. – Рівне, РОІУВ, 1992. – 130 с.
40. Пряжников Н.С. Методы активизации профессионального и личностного самоопределения / Н.С.Пряжников. – М. : АСТ-ПРЕСС, 2002. – 86 с.
41. Пряжников Н.С. Профессиональное и личностное самоопределение / Н.С.Пряжников. – М. : НПО МОДЭК, 1996. – 106 с.
42. Пряжников Н. Профессиональное самоопределение в стране обесцененного труда / Н. Пряжников // Народное образование. – 2001. – № 4. – С. 161–166.
43. Пряжников Н. С. Профессиональная и личностное самоопределение / Н. С. Пряжников. – М. : Ин-т практической психологии, 1996. – 256 с.
44. Пряжникова Е.Ю. Профорієнтація : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Е.Ю.Пряжников, Н.С.Пряжников. – 3-е изд., стер. – М. : Издательский центр «Академия», 2007. – 496 с.
45. Психологические аспекты подбора и проверки персонала : учеб. пособие / сост. Н.А. Литвинцев. – М., 1997. – 145 с.
46. Психологическое сопровождение выбора профессии : научно-методическое пособие / под ред. Л.М. Митиной. – М. : Московский психолого-социальный институт, Филинта, 2003. – 184 с.
47. Рибалка В.В. Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників : монографія / В.В.Рибалка. – К. : Демур, 1998. — 160 с.
48. Рибалка В.В. Психологія професійного самовизначення для здорових старшокласників : методичні рекомендації / В.В.Рибалка. – К. : ІПППО АПН України, 2004. – 24 с.
49. Розвиток професійної орієнтації в Україні : наук.-допом. бібліогр. покажч. / АПН України, ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського; [упоряд. : Л.О.Пономаренко, Н.А.Стельмах, Л.І.Ніколюк ; наук.ред. П.І.Рогова, Н.М.Чепурна ; наук.консультант О.В.Мельник ; бібліогр.ред. Л.О.Пономаренко]. – Черкаси : [б. в.], 2009. – 196 с.
50. Самоукина Н.В. Сравнительная эффективность применения в профориентации активных методов и консультации / Н.В.Самоукина // Новые исследования в психологии и возрастной физиологии. – 1990. – №1. – С. 33-35.

51. Сидоренко В. Наукові основи професійного самовизначення школярів / В. Сидоренко // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2000. – № 2. – С. 48–53.
52. Сисоєва С.О., Осадчий В.В. Професійне консультування молоді : можливості мережі Інтернет : навчально-методичний посібник / С.О.Сисоєва, В.В.Осадчий. – К.-Мелітополь : ТОВ «ВбМмд», 2005. – 200 с.
53. Система профинформационной работы со старшеклассниками / под ред. Б.А.Федоришина. – К. : Рад. школа, 1988. – 158 с.
54. Скиба М.Є. Теорія і практика професійно-орієнтаційної роботи з молоддю : навчальний посібник / М.Є.Скиба, О.М.Коханко. – Хмельницький : ХНУ, 2007. – 322 с.
55. Федоришин Б. А. Система профинформационной работы со старшеклассниками / [Б. А. Федоришин, С. Е. Карпиловская, Р. И. Миттельман и др.] ; под ред. Б. А. Федоришина. – [2-е изд., перераб. и доп]. – К. : Рад. шк., 1998. – 176 с.
56. Янцур Н. С. Организация и проведение профессионального отбора на профессии типа „Человек-техника”: Пособие для слушателей переподготовки кадров / Н. С. Янцур, В. К. Путинцева. – К. МТУ ГЦЗ, МОУ РГПИ, 1994. – 72 с.

ЗМІСТ

Передмова	3
РОЗДІЛ 1. Професійне самовизначення особистості як психолого-педагогічна та соціальна проблема	6
1.1. Генезис самовизначення особистості і його проблематика	6
1.2. Сутність професійного самовизначення особистості	13
1.3. Різні типології професійного та особистісного самовизначення	18
1.4. Професійне самовизначення як пошук сенсу в праці	24
1.5. Професійне самовизначення учнів з позиції педагогів, батьків	27
1.6. Соціологічні, економічні та правові аспекти проблеми професійного самовизначення	32
РОЗДІЛ 2. Професія та професійна діяльність особистості	36
2.1. Професія як галузь прикладання зусиль	36
2.2. Професія як діяльність і галузь проявів особистості	38
2.3. Професія як історична система, що розвивається	42
2.4. Професія як реальність, творчо формована суб'єктом	46
РОЗДІЛ 3. Особистість у світі професій	49
3.1. Стадії професійного розвитку особистості	49
3.2. Групи професій та їх характеристика	55
3.3. Професійне просвітництво молоді	64
РОЗДІЛ 4. Передумови, умови та технології професійного самовизначення молоді	71
4.1. Психологічні передумови вибору професії	71
4.2. Шляхи встановлення відповідності особистих якостей людини й вимог майбутньої професійної діяльності	75
4.3. Класифікація здібностей особистості	81
4.4. Професійне становлення особистості	88
РОЗДІЛ 5. Роль особистості у професійному самовизначенні людини	93
5.1. Загальні уявлення про активність	93
5.2. Проблема активізації, активності і самоактивізації	98
РОЗДІЛ 6. Особистість як суб'єкт професійного та особистісного самовизначення	104
6.1. Суб'єкт професійного самовизначення	104
6.2. Суть, види та етапи професійної кар'єри	107

6.3. Основні варіанти (схеми) планування суб'єктом своєї кар'єри	111
РОЗДІЛ 7. Педагогічне управління професійним самовизначенням учнівської молоді	117
7.1. Концептуальні рівні допомоги особистості в професійному та особистісному самовизначенні	117
7.2. Фундаментальна база та основні фактори успішного вибору професії	118
7.3. Принципи педагогічного керівництва професійним самовизначенням	121
7.4. Принципи самовиховання та саморегуляції учня у зв'язку з професійним самовизначенням	125
Список використаних джерел	127
Додатки	131